

Türk taamül hukukuna göre «İçtimâî Muavenet», müessesesi

Prof. A. CAFEROĞLU

İster göçebe ister oturak olsun, mahallî şerait ve ahvale göre, muhtelif Türk kavimlerinin hayatında, bir takım örfî ve içtimâî müesseselerin türemesi ve doğması pek tabii hâdise olarak kabul edilmelidir. Ekseriyetle kendi muhitlerinin idarî hükümlerine bağlı kalan Türkler, gündelik hayat idaresini, ister istemez, yaşadıkları hayatın içtimâî kaidelerine uydurmak zaruretinde kalmışlardır. İptidâî hayat şeraiti nazımı mevkiinde bulunan işbu idarî kaideler ilk çağlarda yalnız örf ve an'ane kaidelerinden ibaret olarak kalmıştır. Her ne kadar bunlar ilk zamanlarda basit olmuşlarsa da, zamanla bütün bir cemiyetin ifasına mecbur kaldığı hukukî hükümlere dayanan bir takım müesseseler vücade gelmiştir. İlk çağ hayatının bütün safahatını ve salâhiyetini karakterize eden bu kabil müesseseler, şüphe yoktur ki, bunlara malik olan en eski Türk kavimlerinin hayat tarzını ve sosyal hayat münasebetlerini tesbite medar olacak en büyük kıymeti haizdirler. Bahusus ki, medenî seviyesi aşağı derecede bulunan Türk kavimlerinin hayatının tanziminde yegâne âmil, örf ve an'aneye dayanan bu müesseseler olduğundan, bunlarla bugünkü Türk taamül hukukunun ihtiva ettiği normların kıymeti de bir kat daha artmış olmaktadır. Hele seviyesi yüksek bugünkü Türk cemiyetinin tarihî ve içtimâî tekâmülünde bu eski örf müesseselerinin derin kök saldıkları dikkat nazarına alınırsa, bu kıymet, araştırmacılar için çok daha büyük bir ehemmiyet kesbetmiş olur. Nitekim bugünkü cemiyet hayatımızın bir çok unsurlarını en eski hayat tarzı unsurları ile karşılıklı olarak mukayese edersek, eski Türk içtimâî hayat unsurlarının, çok sonraki sosyal hayatın kuruluşu üzerinde o nisbette müessir olduğuna şahid olabiliriz.

Maamafih, devir ve zaman farkları her sahada olduğu gibi, cemiyet tekâmülünde ve onun nazımı bulunan taamül hukuk normları karakterinde de bariz bir şekilde devam ede-

gelmiştir. Bu yüzden bugünkü aile ile kadim ve iptidâî kavimlerdeki aile münasebetinde müşterek bir çok noktalar bulunmakla beraber, birbirinden uzak bu iki çağın hukuk normları arasında, tabiatile, bariz farklar mevcuttur. Buna bir misal olmak üzere Türk taamül hukukunun kurduğu «Evlâtlık Müessesesi» ile aynı örf'e göre kurulmuş «İçtimâî Muavenet» müessesesini zikredebiliriz.

Nitekim, vaktile sırf göçebe hayat tarzı icabı olarak inkişaf ettirdiği zannedilen «İnsanseverlik ve Muavenet» müessesesinin, uzun zaman yalnız göçebe hayata hâs bir müessese olarak kabul edildiği halde, bugünkü Türk ülkelerinin kâffesinde, medenî seviye dereceleri dikkat nazarına alınmadan aynı müessesenin müşterek bir Türk örfü kaidelerine dayanarak faaliyetine devam ettiğini görmekteyiz. Hattâ, bugünkü Siberya Türk kavimlerinde insanseverlik ve onun nazımı bulunan örf hükümleri bütün kuvvetile hükümünü sürmektedir. Bunun esas prensipini ve temelini misafirperverlik teşkil etmektedir. Bu kavimlerde misafir telâkki edilen her ferd, ailenin ve cemiyetin bütün nimetlerinden, o cemiyetin veyahut ailenin hakikî ferdi gibi istifade etmektedir. Yakut ve Kırgızlar'da ve hattâ diğer Orta Asya Türklerinde, misafirperverlik ve misafiri maddeten ve manen himaye etmek usulü tamamile taamül hukuku kanunları ile tesbit edilmiş bir müessese mahiyetindedir. Umuma mahsus ve icrası mecburî bir yığın hükümleri havidir [1]. Buna riayet etmeyenler, yine örfce tesbit edilen cezalara çarpmaktan kendisini kurtulmuş sayamaz. Dikkate şayandır ki, cezalar içerisinde, ferdin kendi soyundan tardı ve yahut cemiyetten tamamile çıkarılıp atılması gibi hükümler

[1] Ballyuzek, L., *Obşat imevşnye i otçasti niro imeyuşşnye ve Maloy Kirgizskoy Orde şilu zakona — Kùçük Kirgiz Ordasında kanunî hükümleri haiz hali hazırda ve vaktile mevcut olan adet ve ananeler*, «Zap. Orenbur. otd. İmp. Rus. Georg. Obş.» Kazan, 1872, s. 146-148.

vardır. Çünkü Kırgızlara göre, misafirin iyi karşılanması ve ağırlanması cedleri bulunan Alaç'tan kalma bir yadigar ve bir hükümdür. Bu rivayet Kırgız Türkleri arasında çok rağbet görmüş ve yayılmıştır.

Bundan dolayıdır ki, Türk kabileleri hayatında örf hukukunun temas ve tesbit etmediği hiç bir nokta hemen hemen yoktur. Alelade bir aile veya cemiyet ferdinden başlayarak bütün cemiyet heyetine ve yahut kabile ve kavim menfaat ve nizamına şamil bilûmum vaziyet ve münasebetler tayin edilmeğe çalışılmıştır. Başta aile hukuku olmak üzere bütün içtimai hal ve harekât muhtelif örf müesseseleri tarafından himaye görmüşdür. Hattâ bu noktada o kadar ileri gidilmiştir ki, kadınların ferdî ve cemiyet dahilindeki konuşma tarzları ve şekilleri kaide altına alınmıştır. Türk taamül hukukunun kadınlara mahsus vazettiği y a s a k d i l [2], aile efradı için vücade getirdiği gizli dil [3] kaideleri hep taamül hukukunun bütün kuvvetiyle kendi hâkimiyeti altına aldığı sahalardan biridir. Muhtelif dinlere mensup olmalarına rağmen muhtelif Türk kavimleri arasındaki taamül hukuku müesseselerinin birbirine karşı gösterdikleri müşareket ve müşabehet, eskidenberi Türkler arasındaki hukuk rabitalarının esas bünyelerini, zannedildiği kadar değiştirmeye muvaffak olamamıştır. Şu kadar ki, coğrafi mesafelerin büyük farklarına rağmen, Orta Asya'nın herhangi bir Türk kavminde yahut Siberya'nın en hücre köşesinde yaşayan Yakut Türklerinde bile müşahede ettiğimiz bazı örf kaide ve an'anelerine, aşağı yukarı aynen Anadolu'da ve Azerbaycan Türklerinde tesadüf edebilmekteyiz. Türk içtimaiyatı ile uğraşanlar ekseriya Türk örf hukukuna vakıf olmadan, herhangi bir iptidai devre ait hâdiseyi doğrudan doğruya yabancı ve Türke uygun olmayan kavimler sahasında aramaktadırlar. Halbuki, coğrafi saha farkları kadar, zaman ve devir farkı da, Türk içtimai hayatının bünyesini, Türklerin muhtelif sahalara ayrılmasına, yahut diğer bir yığın âmillere rağmen, esasında sarsmağa muvaffak olamamıştır. Meselâ: Biraz aşağıda

görülebileceği veçhile, Yakut Türklerinde fakr ve zarurete düşen herhangi bir aile sahibine hayvan temin etmekle gösterilen muavenet şekli ve tarzı, aşağı yukarı bugünkü Azerbaycan Türklerinde «D a m a z l ı k» yani damızlık hayvana muhtaç birisine verilmek üzere bilâbedel hayvan verilmesi şeklinde mevcuttur. Yine Yakutlarda büyük bir rağbet görmüş olan «Evlâlık Enstitüsyonu» tarzına, bazı değişikliklerle, Anadolu'da ve hattâ İstanbul'da bile rastlanmaktadır. Halbuki, Yakutlar Şaman, Azeri ve Anadolu Türkleri ise İslâm dinine mensupturlar. Demek oluyor ki, din farkı dahi muhtelif Türk kavimlerindeki örf enstitüsyonlarının müşareketine mâni olmaktan uzak kalmıştır. Bu takdirde aradaki farkı, ancak medenî tesir ve seviye farklarında aramalıdır.

Umumiyetle, Türk taamül hukukunun vücade getirdiği muhtelif meselelerin bariz karakterini, insani ve hümeniter oluşları teşkil etmektedir. Herhangi bir örf müessesesi bütün teferruatı tetkik edilirse, bu vasıf derhal kendisini göstermekte gecikmez. İster bu müessese bir aileye yahut bir soya, ister karabetle bağlı olmayan lâalettayin bir cemiyet hukukuna temas etmiş olsun, bu insani his bunlarda asla zayı olmamıştır. Bu bakımdan Türk taamül hukukunun vücade getirdiği bir takım müesseseler içerisinde insanî hisse en çok geniş yer veren ve nevice en zengin olanı İçtimai Muavenet Müessesesi olup muhtelif nevilere ve mazbut an'anevi kaidelere dayanıyor. Kavmine göre farklı normları muhtevirdir. Kavmin iktisadi ve içtimai bünyesine göre de mevzularında ayrılıklar gösterebilir.

Yakut Türklerinde bu müessesenin en çok inkişaf ettirdiği şekillerden biri, felâketzedelere herhangi bir şekilde olursa olsun mutlaka yardım etmektir. Bunun muhtelif ifa tarzları vardır. Bunlardan birisi şöyledir: Akrabadan birisi herhangi bir felâkete uğradığı zaman, ve yahut, herhangi bir vaziyet dolayısıyla, fakr ve zaruret onun kapısını çaldığı zaman, o aileye mensup olanlar, derhal kendi akrabaları olan felâketçiyi kurtarmakla mükelleftir. Aşağı yukarı aynı mükellefiyete konukomşu da tâbi tutulmaktadır. Yani, komşunun ve akrabanın felâketi, bir taraftan akrabanın bir taraftan da komşusunun bir nevi müşterek felâketi gibi sayılmak-

[2] A. Caferoğlu, *Türk Taamül Hukukunun Doğrudan Kadın Dili*, «Varlık», sayı, 135, İstanbul, 1939, s. 106-108.

[3] İ. Hakkı Akay, *Çepitler Balıkesirde*, Balıkesir, 1935, s. 67. Anadolu'da gizli dilde konuşan Yürüklerden biri de Gevgeliler'dir. Tarafından tesbit edilmiştir.

tadır. Folklor ve âdete ait disiplin şu şekilde icra edilir. Felâkete duçar olan kimse, ilk önce akrabalarını ve yakın komşusunun evine yemeğe davet ederek meclis yapar. Davetliler, tabii olarak, ne gibi maksadla çağırıldıklarını evvelden tahmin ettiklerinden davete hazırlıklı olarak giderler. Ziyafeti müteakip, felâketzede meseleyi hazıruna açarak derdini döker, mukabilinde yardım diler. Mecliste bulunanlar bu izahat üzerine, paraları yanlarında ise, derhal maddî yardımda bulunurlar, nakdî parası olmayanlar da, öküz, inek, koyun, davar ve saire gibi muhtelif şeyler vereceklerini vadederler, ve sonra vaâdlerini ifa ederler. Felâketzede ile münasebette bulunanlar ve akraba, bu vazifeyi yapmağa muktedir olmadıkları zaman, ziyafete, felâketzede ile hiç bir karabeti olmayan kimseler davet edilir ve aynı merasimle keyfiyet bunlara izah edilir. Bunlar da, taammül hukuku hükümleri üzerine, felâketzede hiç bir taahhüt altına girmeden ve mütakabil bir mükellefiyete tâbi tutulmadan kendi malî vaziyetini, kendi örf ve an'ane hükümlerinden istifade ederek temin eder [4]. Böylece burada örf kanunları, başlıca iki hususiyete temas etmektedir: Birincide, yani muavenetin akraba muhiti dahilinde yapılmasından, bu şekil daha kadim ve soy dahilindeki hayat tarzı mahsulüdür; ikinci, yani muavenetin bir cemiyet dahilinde yapılması keyfiyetinde, bu muavenet tarzı cemiyet hayatı prensiplerinin mahsulü mahiyetini arzetmektedir. Bu iki şıkın ikisi de Yakut Türküne, herhangi bir âni felâket karşısında, örfî ve aynı zamanda millî bir yardım temin etmektedir.

Mahiyet itibarile Yakutların işbu «Muavenet Müessesesi» ni andıran ve esasta aynı örf kaidelerine dayanan yardım sistemine, Azerî Türklerinde tesadüf ediyoruz. Yalnız, muaveneti icap ettiren sebepler arasında cüz'î bir fark vardır. Yakutlardaki muaveneti tevhit ettiren sebep, felâkettir. Azerilerde ise yeni ziraat ve yahut sürü beslemek hayatına atılmak isteyip de, kendi iktidarile temin edemediğini, örf hukukundan istifade ederek muavenet tarikile elde etmektir. Meselâ: Herhangi bir sürü beslemek isteyen kimse, tıpkı Yakut'larda olduğu gibi, kendisine başkası

tarafından koyun, kuzu, davar hediye edilmek üzere, komşusununu yemeğe davet eder. Yemeği müteakip, ev sahibine yakın birisi, misafirlere davetin sebeplerini anlatır ve misafirlerden ne gibi hediyeler verebileceklerini sorar. Bunun üzerine misafirler de vereceklerini hazırunun önünde söylerler. Ziyafetin ertesi günü hediyeler gönderilmeye başlanır. Bazan ev sahibinin bizzat kendisi hediyyeyi almağa gider. Böyle bir vaziyette hediyyeyi almağa giden ev sahibi, örf hukukunun kendisine bahşettiği salâhiyet ve hak mucibince, vaktile vadedilen hediyyeyi kendi şahsî malı gibi talep edebilir. Yani, vadedilen muavenet, ne şekilde olursa olsun, örf kanunu hükümlerine bağlanmış bir mükellefiyet halini almıştır. Bahusus ki, bu kabil muavenetler ahenî olup muayyen bir muhit veçhesinde cereyan etmektedir. Bu sayede örf ve an'aneye bağlı kalan cemiyet kendi taammül hukukuna dayanan salâhiyetini icra etmiş bulunuyor. Azerî folklorunda bu örf müessesesine Damazlık yahut Tamazlux [5] denilir.

Aynı yardım sisteminin başka bir nevi Azerî folklorunda şöyledir: Sürü beslemek isteyen herhangi bir şahıs veya zürra, damızlık hayvan tedarikinde hiç bir müşkülât çekmez ve kendi yaşadığı mahallin ne kadar damızlık hayvan sahibi varsa, bunlardan birine, ilkbahara doğru bir mendil gönderir. Mendil alan damızlık hayvan sahibi, ilkbaharda sürülerini yaylaya çıkardığı zaman, aldığı mendilleri de beraberinde götürür. Mal sahibi, yayladaki çobanlarını bir araya taplayarak, aldığı mendiller sayısı mukabilinde, şerefîle mütenasip birer damızlık hayvan ayırır. Sonbahara doğru sürüler yayladan dönerken, vaktile mendil göndermiş olanlar kendi çobanları ile beraber, sürünün döneceği yolun muhtelif yerlerinde, onun dönmesine intizar ederler. Damızlığı bulu-

[5] Kelimenin Anadolu ağzındaki telaffuz şekli «damazlık» tir. Azerî gelgesinde kelime bu şekli almıştır. S. Şaverdov, Tamazlux ili obıçay vızım-nago Vspomoşestvovaniya domaşnım skotom == Damazlık, yani ahil hayvanla yapılan mütakabil muavenet örf ve ananesi, «Sbornik Materialov dlya Opisanıya Mestnostey i Plemyon Kavkaza» Tiflis, 1889, s. 7 de kelimeyi yanlış olarak Tamazlık şeklinde almıştır. Aynı müellif A. İoakimov'a dayanarak halk etimolojisi üzerine kelimenin menşeyini d a n a - a z l ı k'tan getirmeğe çalışmaktadır. (E. İ. Yakuşkin, Obıçnoye Pravo russkız İno-rodtzen == Rus olmayan kavimlerin örf hukuku, Moskova, 1889, s. 281) ki bu fikir tamamen yanlıştır.

[4] M. V. İç, Yuridiceskiye Obıçay Yakutov == (Yakutların) hukukî örfleri), «Jurnal Grajdanskago Prava» 1891, Kn. III, s. 61-62.

nan sürü sahibi da bunlara yaklaştıkça, vaktile yaylada damızlık tefrik ettiği, kuzuların boynuna, gönderilen mendilleri bağlar, ve her tesadüf ettiği mendil sahibine damızlık olmak üzere altı aylık dişi bir kuzu hediye eder. Bu suretle damızlık kuzunun boynundaki mendil yeni sahibi tarafından açılır, çobana teslim edilir. Bu yolla her mendil sahibi bir damızlık kuzu edinmiş olur. Şayanı dikkattir ki, mendil sahibi kendisine damızlık kuzu hediye eden zatın şahsını bile tanımaz, ve sürü sahipleri gönderilen mendili, örf kanunu üzerine, asla reddedemez.

Mahiyeti ve ifa şekli ne olursa olsun, biraz yukarıda Yakut'lar için tesbit ettiğimiz örf an'anesi, aşağı yukarı, Azerbaycan Türkleri arasında da kendi hükmünü sürmüştür. Aynı zamanda, karakter itibarile bu da, tamamilen insani duygulara dayanmıştır. Yoksa birbirini tanımayan iki kimsenin, bir mendil mukabilinde, yekdiğerine maddeten el uzatmasına imkân olamazdı. Bu insani duygu ve his, Türkler vasıtasile aynı yardım şeklinde Kafkasya Ermeni'lerine de geçmiştir.

Kırgız Türklerinin taamül hukukunda, aynı mevzu etrafında vücade getirilen hukuki hükümler, daha geniştir. Bunlarda, bu kabil örf'e dayanan mütekebil muavenet, başlıca üç vak'a dolayısıyla icra edilmektedir:

- 1) Büyük bir borç altına girip ödemekten âciz kalmak.
- 2) Sahte ve yalancı bir dava neticesinde iflâs etmiş olmak.
- 3) Kan bahası ödemekle mükellef olmak [6].

Birincisinde, yâni büyük borç altında kalıp ödemekten âciz kaldığı takdirde, muavenet olarak toplanan paranın miktarı, borçlu olan kimsenin, cemiyetteki mevki ve nüfuzuna bağlıdır. Borçlu ne kadar nüfuzlu ise, vaziyetini o kadar çabuk ve kolay düzeltebilir. Maamafih böyle bir vak'a zuhurunda, örf kanunları en ağır vazifeyi akrabaya ve dostlara yükletmekle beraber, ifası mecburi ve yahut yapılacak olan bu kabil yardımın derece ve nevine göre ayrıca iki mühim noktayı dikkat nazarına almak lâzımdır. Bu da, bütün Kırgız'lardaki cila ve yurtçilik gibi başlıca iki muavenet sisteminin ifadesi-

dir. Birinci cila sisteminde, muavenette bulunmak mükellefiyeti akrabaya, soya ve yakın dostlara terettüp eyler. Bu şekildeki muaveneti icap ettiren sebepler: Yangın, düşmanın yurdu istilâ ve yağması yahut da kan bahası ödemek gibi felâketler teşkil etmektedir [7]. İkinci yurtçilik sisteminde, muaveneti temin etmek mükellefiyeti, bütün cemiyete ve ahaliye intikal eyler. Yani, taamül hukuku «Muavenet Müessesisi» ne muayyen normlar vazetmiş ki, bunlar Kırgız muhitinde muayyen şekilde ferdi ve cemiyeti yardım yapmağa mecbur tutmuştur.

Kan bahası ödemek mecburiyetinde kalkanlara gelince, bunlar da ödemekten âciz kaldıkları zaman, taamül hukukunun kendilerine bahsettiği hukuk ve serbestiyetten istifade ederek Gedayçilik [8] sistemine, yani cemiyetten para toplamak hakkından istifade edebilir ki, bu şekil muavenet, biraz yukarıda kaydettiklerimizden pek az bir farka maliktir. Dikkate şayandır ki, bu sonuncu halde, taamül hukuku kanunlarından istifade edilerek köy muhtarları da bilfiil para toplamağa iştirak ettirilir.

Düşman tarafından vaki olan istilâ ve yağmadan mütevellid bilûmum felâket meselesinde, Kırgızlar yardımda pek büyük bir tesanüd göstermektedirler. Ve bu hususta taamül hukukunca kat'i hükümler vazedilmiştir. Şu kadar ki, herhangi Kırgız böyle bir vaziyet dahilinde, serbestçe, tekmil soydaşlarının ve hattâ kabilesinin muavenetine güvenebilir. Bilâ istisna her Kırgız, bu işde maddi muavenete mecburdur. Bundan kaçanlar, ya mensup oldukları cemiyetten tardedilir, yahut başka bir ağır cezaya çarptılır. Bir Kırgız için kendi soyundan, muhitinden ve nihayet cemiyetinden tardedilmek demek, bütün hak ve hukuktan iskat edilmiş olmak demektir [9]. Bu yüzden Kırgızın taamül hukuku, kendi nüfuzunu asıl bu meselede gösterir.

Diğer bütün soydaşları bilâ istisna muavenette bulunmağa mecbur eden bir sebep de, herhangi bir zürrain işine yarayan hayvanını kaybedişidir. Böyle bir vak'a zuhurunda, bütün soya mensup Kırgızlar, bir araya toplanarak, yardım olmak üzere, ölen hayva-

[7] Grodekov, aynı eser, s. 116.

[6] Grodekov, *Kırgızlı ve Karakırgızlı Str-Darinskoy Oblasti = Str-Darya eyaleti Kırgız ve Karakırgızları, Taşkent, 1889, C. s. 115.*

[8] *Sbornik Reşeniy Çerevıçaynago Syezda Narodnız Sudey Zakaspiskoy Oblasti s 1898 po 1903 g. v.* Aşabad, 1903, s. 172.

[9] Ballyuzek, aynı eser, s. 148.

nı on iki kısma ayırırlar ve her parçayı alan zat mukabilinde bir kuzu verir. Şu suretle hayvanını kaybetmiş olan zürra, yeniden 12 kuzu elde etmiş olur ki, bunların değeri, ölen hayvanın değerinden kat kat fazladır. Bu âdet Kırgız Türklerinde pek büyük rağbet görmüş ve umumiyetle diyebiliriz ki Kırgızlar «Muavenet Müessesesi» lerini diğer Türkler gibi pek geniş bir surette inkişaf ettirmeğe muvaffak olmuşlardır.

Aynı örf ve an'ane esasları üzerine, gerek Yakut ve gerek Azerî Türkleri muhitinde inkişaf ettirilen muavenet nevi, yeni evlenmek isteyen kızlara yahut gelinlere yapılandır. Tabiatile, Yakut'larda asıl muavenet gören, fakir kızlardır. Fakat Azerilerde, bu tamamen aksinedir. Müruru zamanla, Yakut Türklerinde de bilûmum evlenen kızlar, içtîmaî muavenet görmeğe başlamışlardır. Taamül hukuku hükümlerine istinat ettirilen bu muavenet, Yakut'larda gelinin işine yarar eşya ile yapıldığı halde, Azerilerde daha fazla para iledir. Fakir Yakut'lar bu işte ancak kendi muhitine ve ahabplarına güvenirler, zenginler ise şüphesiz daha geniş yardım temin edebilirler. Muavenet, ekseriyetle elbiseden, kumaştan, davardan ve yahut buna yakın hediyelerden ibaret kalır. Bazan zengin bir Yakut, bu örf ve an'ane hukukundan istifade ederek arzu ettiği kadar eşya, toplamağa muvaffak olur.

Azerî muhitinde, ben bu kabil içtîmaî muavenet tarzını, ancak büyük çiftlik sahibi olup aristokrat «b e y» sınıfına mensup zenginlerde müşahede ettim. Şehir ahali arasında ve düğünlerinde böyle bir muavenet şekli mevcut değildir. Zengin çiftlik sahiplerine bu kabil muavenet, düğünlerde yapılmaktadır. Her bir çiftlik sahibinin düğününe davetli bulunanlar, ortada dans eden kimseye, şerefi ve sanı ile mütenasip, şabaş olarak para verir. Ş a b a ş adile muhtelif kimseler tarafından toplanan para, tamamen düğün sahibine verilir. Aynı adla şehir düğünlerinde toplanan cüz'î paralar, bilâkis hediye olarak hananelere dağıtılır. Ve hiç bir kimse böyle bir muavenette bulunmağa mecbur değildir. Hattâ, bazı düğün sahipleri Ş a b a ş toplamağı menetmektedirler. Maamafih çiftlik sahipleri düğününde de mutlak surette maddî yardımda bulunmak mecburiyeti yoksa da, eski örf ve an'ane kaidelerinden kalma bir

bakiye halinde hâlâ yaşamaktadır.

Bence, Azerî Türkleri arasında müteakabil içtîmaî muavenet tarzında ifası mecbur tutulan prensiplerden en esaslısı ölü sahiplerine her ne bahasına olursa olsun yapılan maddî muavenettir. Bilûmum tanıdıklara, bildiklere ve akrabaya şamil gayri kabili içtînap bir örf hükmü halini alan bu muavenet şekli, hâlâ bugün bile Azerilerce unutulmamıştır. Şimdiye kadar, ben böyle bir muavenet kaidesine, Azerilerden başka bir Türk kavminde tesadüf edemedim. İster zengin, ister fakir olsun, her bir Azerî, bu an'aneye riayet eder. Ve bu, tamamen müteakabildir. Yani, hem başkasına yardım eder, hem kendisine yardım edilir. Bu iki şıktan birisine iştirak etmekle diğerini ihmal etmek, tamamen menedilmiştir. Zira, mahallî örf hukukunca, müteakabil yardımın, hem aktif ve hem passif tatbikat prensipleri müsavi şeraite istinat ettirilmiş ve ikisi de, şüphesiz, icraya tâbi tutulmuştur.

Muavenet şu şekilde yapılır: Ölü defnedildikten bir gün sonra, ölü sahibinin evine, öğleden sonra taziyete giden kimseler, ya kendi ziyaretlerinden biraz evvel, birisi vasıtasile büyük veya küçük bir külâh şeker gönderirler, yahut da bizzat kendileri, bu işe memur edilen zata, ölüye karşı olan vaziyetlerine veya iktidarlarına göre, muayyen para vererek kendi adını deftere kaydettirirler. Ekseriyetle, muavenetin derecesi, insanların haline ve münasebetine bağlı kalmaktadır. Yani, bu hususta hiç bir güne tazyik ve mecburiyet yoktur. Muavenet ise, yalnız şeker ve paraya münhasırdır. Başka türlü muavenet yapılmaz ve örfce menedilmiştir [10]. Bu suretle toplanan şekerler, sahipleri tarafından satılarak paraya çevrilir. Neticede herhangi bir ölü sahibi, uğradığı ağır felâketin hem masrafını temin etmiş oluyor hem de kendi mali vaziyetinin sarsılmasından kurtarılmış bulunur.

Şimdiye kadar verilen izahattan da anlaşılacağı veçhile, «Muavenet Müessesesi», Azerbaycan sahasında da, kendi hükmünü sürmüştür. Hele sonuncu müteakabil muavenet prensipleri, bu müessesenin en canlısı olmuş-

[10] A. D. Jaferoğlu, 75 *Azerbaicanische Lieder «Bafaty»*, Berlin, 1930, s. 7, not. 1. Mesela bazı Türklerde ölü evine bir kaç gün zarfında yemek göndermek gibi, ki bu kabil yardımlar Azerî örfünce tanınmamıştır.

tur. Mütakabil diyorum, çünkü bu muvanet, diğerleri gibi, ihmale tahammül etmeyenlerdendir ve Azeriler için hatırı sayılır bir örf-tür. Her ne kadar ademi ifasından mütevellit herhangi bir örfce tayin edilmiş ceza kanunları mevcut değil se de, az istisna ile, nadir ve meşru hallerde ifa edilememektedir. Taamül hukuku, Azerî muhitinde en çok bu tarikle muavenet fikrini aşılamağa muvaffak olmuştur.

Anadolu sahasında, taamül hukukunca kurulmuş «Muavenet Müessesesi»nin en geniş tatbik nevine, İmece tâbirile ifade edilen esasta tesadüf edebiliyoruz. Yakutlarda aynı tarzdaki müessesenin mevcudiyeti, araştırmacılar tarafından, ruslara atfedilmektedir. Esasında, daha fazla, ziraatla meşgul olan muhitte inkişaf sahası bulmuştur. Fakat müruru zamanla, kendi çevçevesini genişlettiğind şüphe yoktur. İlk çağlarda, herhangi bir sebeple tarlanın işletilmesinden âciz kaldığı zamanlarda, konukomşudan yahut köy halkının muayyen bir gurupundan mürekkep heyetin bilâbedel çalışması, aynı iş tamamlandırılmakta idi. Aynı tarzdaki müşterek mesai tarzı, umum köy ve yahut cemaat tarlasına şamil olmuştur. Buraya şüphesiz Vakıf arazisi de dahil olmuştur. Kavmin hayat tarzına ve meşguliyetine göre, muhtelif şekiller ihdasında müşkülât çekilmiştir. Bu gibi hallerde değişen mevzu olmuş, fakat taamül hukuku hükümleri değişmemiştir. Meselâ, Siberya Türklerinde ve Mogollarda, herhangi bir ihtimale karşı cemiyete ait tarlalardaki otları, bütün köy ahalişi biçmekle mükellef tutulmuştur. Şayed, iş daha küçük ve büyük bir kollektif kütleye muhtaç değilse, ancak muayyen bir köylü gurupu, kendi aralarındaki kombinezonlarla, yine kollektif bir halde bu işi yapmakla mükelleftirler. Bu şekilde, kollektif mesai ile toplanıp cemiyete teslim edilen ot ve yahut mahsul, alındığı miktarda geri iade edilmek şartile, köylülere verilir. Dağıtılan mahsulün iadesi, cemiyetce tesbit edilen kanunlara tâbidir [11]. Aynı muavenet tarzına, Yakut Türklerinde tesadüf ediyoruz. Bunlarda, muavenete muhtaç köylüye yardımdan kaçmanlar, örf cezalarına çarptırılırlar [12].

Anadolu'da köy hayatı sürenler arasında

[11] P. R. -ov, *Ot Kalıma do Yakutska = Kalımdan Yakutsk'ya kadar*, Sibir, 1885 (E. İ. Yakuşkin, s. 89).

[12] M. V-İç, *Aynı eser*, s. 67.

İmece, âdeta örf ve içtimai bir müessese halini almıştır [13]. Sahasına göre İmece, Ömece, Öme, Emece ve hattâ Meç telâffuz şeklini alan [14] bu içtimai muavenet müessesesinin esas ve yegâne gayesi, Yakut [15], Kırgız [16], Kazan ve saire Türklerde olduğu gibi, bitirilmesi müstacel olan ve fakat sahibi tarafından becerilemeyen tarla ve yahut ev işlerine konukomşunun, akrabanın ve bazan da bütün köy ahalisinin kollektif bir şekilde bilâbedel muavenette bulunmasıdır. Yapılan yardım, bedenle olur. Diğer muavenet vasıtasına müracaat yasaktır. Yani örfce mükellef bulundurulmuş işten kaçınıp para ve saire ile yardımda bulunmak imkânı yoktur. Bu takdirde yapılacak işe iştirak ettirilenler muayyen bir zamanda iş sahibi tarafından davet edilir. İş yapıp bittikten sonra, mukabilinde iş sahibi tarafından bir ziyafet verilir. Anadolu'da bu münasebetle genç kızlar ve delikanlılar bir araya gelerek, bu ziyafette müşaverede bile bulunurlar. Ziyafet bir nevi köy bayramı mahiyetini alır.

Karakırgızlarda İmece tarikile yapılan muavenet, ancak bir gün sürer [17]. Bursa vilâyetinde yemek vermek usulü, şarttan sayılır. Taşkent Türkleri arasında bu örf sistemine Haşar denilir [18]. Buradaki Haşar'ın ifası şekli, Anadolu'nunkinden farklı değildir. Meselâ, birisi kendi tarlasındaki işi vaktinde yapamazsa, derhal kendi köylülerini Haşar'a davet eder. Toplananlar elbirliği ile icab eden işi derhal bitirirler. İş birkaç gün sürebilir. Bu takdirde iş sahibi iş müddetince çalışanları doyurmakla mükelleftir. Yemek bir arada yenir. Haşar karşılıklı muavenet sistemi üzerine kurulduğundan, ifası bütün köy halkına şamildir. İstisnai haller, tabiatile hariçtir.

Aşağı yukarı aynı kollektif yardım, Kazan Türklerinde mevcuttur. Yalnız eskiden bu Türklerde mektepler ve imamlar için odun toplamakta bu sistem işbirliğine müracaat e-

[13] Abdülkadir İnan, *Birinci İlmî Seyahata dair Rapor*, (Türk Halkbilgisine ait Maddeler), IV, İstanbul, s. 12.

[14] Hamit Zübeyr ve İshak Refet, *Anadıldan Derlemeler*, Ankara, 1932, s. 186 da Ömeci (Kırşehir); Mecî (Trabzon); İmeci (Anadolu); Ayrica : *Tarama Dergisi*, İndeksi, s. 1048, 1122.

[15] M. V-İç, *aynı eser*, s. 67.

[16] Grodeköv, *aynı eser* s. 117.

[17] İbid.

[18] Bu malûmat bana talebeden Taşkentli

dilmekte olup Ö m ö adile tesmiye edilmiştir [19]. Kadınlar arasında tatbik edilen aynı muavenet sistemi, tıpkı Anadolu'da olduğu gibi, neticede ziyafetle biter ve bu ziyafette kızlar müşaerede buldukları gibi, erkekleri de iştirak ettirilirdi. Ziyafette ikram edilen, kaz yemeğidir [20]. Siberya Buryatlarında İ M E C E muaveneti, yalnız tarla işlerine münhasır kalmamıştır. Herhangi bir işte bu sisteme müracaat etmek, usûldendir. Hattâ ev yaptıran kimseye, konukomşu muavenete bulunmakla mükelleftir (21).

İşbu, muhtelif Türk kavimleri arasındaki İ M E C E «Muavenet Müessesesi», tamamiyle taamül hukukunun vücade getirdiği ve aynı zamanda Türk kavimleri arasında geniş intişar sahası bulan yardım yollarından biridir. Hükümü, fertlere inhisar ettirilmemiş bütün bir cemiyeti, köyü ve muayyen zümreyi bir işbirliği etrafında toplamağa muvaffak olmuştur. Tatbiki ve icrası, şekilce tabiatile birbirinden ayrılabilir, fakat muavenet mükellefiyeti bakımından, herkesce mecburî olarak riayet edilen bir örf ve an'anedir. Bu mecburiyetten kaçınanlar için, filvaki muayyen örf cezaları tayin edilmemişse, kendi karakterine uygun içtimai ve aynı zamanda cemiyetin telâkkisine uygun bir tekdir cezasile iktifa edilmiştir. Hele, bilhassa Kırgız Türklerinde tekdir mahiyetinde olan cezalar, alelâde ağır cezalar kadar tesir yapmaktadır. O na göre, Kırgız örfü, i m e c e müessesesi vazifesinden kaçanlara «a y ı p» cezasını takdir etmiştir.

Menşeyine ve kavmine göre, bazan insanî, bazan ise sırf maddî menfaat iktizasile yapılan «evlâtlık», şimdye kadar bahsettiğimiz «M u a v e n e t» müessesesinin en dikkate şayan olan noktalarından biridir. Bu müessese, en çok ziraat hayatile yaşayan kavimlerde intişar sahası bulmuş ve sıkı örf kanunlarile tavzih edilmiştir. Şu kadar ki, «Evlâtlık» müessesesinin her bir noktası, örf hükümlerile kolayca halledilebilir ve bu hususta bir yığın tesbit edilmiş örf kanunlarına dahi malikiz. Gefek maddî menfaat, gerek in-

sanî hislerle edinilen evlâtlıklar, her noktada hakikî evlâtle müsavi tutulmaktadır, ki bu esas, ekseriyetle müteakabil muavenet prensiplerinden ileri gelmektedir. Bu hususta, daha fazla malûmat vermeğe burada lüzum görmeden, benim bu mevzua dair neşrettiğim makaleyi tavsiye etmekle iktifa edeceğim [22]:

Asıl Orta Asya Türk kavimleri taamül hukukunda ehemmiyetle gözetilen müteakabil yardım müessesesi, avcılık hayatı yaşayan kavimlerde göze çarpmaktadır. Hayat ve maişeti, tamamen ava bağlı kavimlerde av, hem mukaddes hem de hayat ve yaşayış menbaı olarak sayılır. Taamül hukuku, bu iki noktadan da, avı muayyen kanunî kaidelerle korumak mecburiyetinde kalmıştır. Şu kadar ki, bazı avcı Türk kavimlerinin telâkkisine göre, cins hayvanlar insan dilini işittikleri gibi, anlarlar da. Bu yüzden avcılar arasında hususî bir lisan dahi mevcuttur ki bu dil «y a s a k» dilden sayılır. Altay Türkleri, bu hususî avcı lisanına büyük bir ehemmiyet vermektedirler [23]. Taamül hukuku ise, bütün bu hususiyetleri gözetmekle mükellef bulunduğu teknil ava ait hususiyetleri tesbit etmiştir. Müstakil ve dikkate değer bir araştırma mevzuu olan bu bahse, burada temas etmiyeceğim. Benim üzerinde durmak istediğim nokta, ancak «av» müessesesi çerçevesinde muavenete ve yardıma temas eden U C A sistemidir. Bu sistemin esas kaidesi, şundan ibattir:

Soyot, Yakut ve bazı Altay Türk kavimlerinin örf hükümlerine göre, avlanan bir kimseye yahut avlanan hayvanı gören birisi, avcıya bu anda U C A veya Y U C A diye bağırırsa, avcı, bu kelimeyi telâffuz eden kimseyi, avladığı ganimete, müsavî hisse ile, iştirak ettirmeğe mecburdur [24]. Avın hiç bir zahmetine katlanmadan ve avla hiç bir alâkası olmadan ganimete asıl sahibi ile beraber, müsavî hisse ile, iştirak ettirilmeğe u c a adı verilmiştir. Maamafih, tesadüfî his-

[22] A. Caferoğlu, *Türk Taamül Hukukuna göre Türklerde «Evlâtlık Müessesesi»*, (Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası), İstanbul, c. II. Ayrıca, A. L o m a k ı n, —*Obitnoye Pravo Turkmen (Adat) (Türkmen örf hukuku (Adat))*, Asxabad, 1897, s. 38-39.

[23] L. P. Potapov, *Ozotniç'i Pover, ya i Obriyadıy u Altayskız Turkov* = *Altay Türklerinin ava ait itikat ve telâkkileri merasimleri*, (Kultura i Pismennost Vostoka) Bakü, 1929, c. V, s. 123-124.

[24] E. K. Yakovlev, *Etnografiçeskiy Obzor İnorodçeskağo Naseleniya doliniy Yujnago Yeniseya*, Minusinsk, 1900, s. 65.

[19] Radloff, W. *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte* Sanktpeterburg, 1893, c. I, s. 1352.

[20] Bu malûmat Prof. Rahmatı-Arat tarafından verilmiştir.

[21] G. P., *Inorodçeskiya Obşçinny v Sibiri, Alarskaya Buryatskaya Obşçina, «Vostoçniy Obzor» 1888 (Yakupkin, s. 83)*.

sedarlara uca tarikile verilen hisseler, daima müsavi olmaz, bazan av sahibine hiç birşey bırakılmadan bütün av uca'ya tâbi tutularak bağırana terk edilir; daha fazla sarahat elde edebilmek üzere, burada kavimler arasındaki uca taksimatının derecelerini kısaca izah edelim. Soyot Türklerinde avdan dönen kimseye tesadüf eden birisi, yuca derse ve av tüylü değilse, avlanan hayvanın arka ayağı ve derisini alır. Bunu müteakip aynı avcıya tesadüf eden diğer kimseler, aynı yuca âdeti üzerine, aynı avın en iyi yerelerini alırlar. Ekseriyetle bu kabil tesadüfler neticesinde, birkaç gün zahmetle avlanan kimse, avını diğerlerine vererek evine tamamiyle eli boş döner. Yalnız, yuca taksimatında istisna edilen, kürktür. Zira, avcı onu vergi mukabili olarak hükümete teslim edecektir [25]. Yakut Türklerinde de aşağı yukarı aynı örf hâkimdir. Nitekim, denizden ağ çekilirken veya çıkarıldıktan sonra kenarda seyirci vaziyetinde bulunan ve yahut tesadüfen o mahalden birisi geçerken, aynı uca âdeti üzerine, avlanan balıktan istediği kadar almak hakkını kazanır [26]. Bundan maada, evine dönen avcı, getirdiği balıklardan bir kısmını komşuya dağıtmakla mükelleftir. Yeni evde kesilen hayvanların etinin bir kısmı dahi, Yakut örfünce, komşulara dağıtılmalıdır [27]. Azeri Türklerinde, bu sonuncu Yakut âdetini andıran usul, tandırda yeni pişirilen ekmekten komşulara dağıtmakla tezahür etmektedir. Fakat Azerilerde uca yahut yuca sistemi mevcut değildir. Altay Türklerinde avlanan hayvanın derisi soyulmadan evvel, yuca ile taksim edilmek istenirse ava iştirak etmeyenlere, muayyen bir hisse verilir, ve buna, Altay şivesinde uca denilir [28]. Bazan Kırgızlarda ilk elde edilen av, avcının yolda ilk tesadüf ettiği ihtiyara terk edilir [29]. Askerî ganimet de uca âdetine bağlıdır. Kırgızlarda harp ganimeti ile dönen kimseden birisi hediye isterse, ganimet sahibi derhal ona hediye vermeğe mecburdur [30]. ki, bu şık, daha fazla, hediye prensipine dayanmak-

tadır. Kırgız Türkleri, uca veya yuca tâbiri yerine, aynı mânayı ifade eden ve aynı örf hükümlerine dayanan çırılga kelimesini kullanmaktadır [31].

Uca veyahut Yuca âdetine karşı gelenlere tayin edilen ceza, kavmine göre muhtelifdir. Meselâ, Soyot Türklerinde, uca âdetine riayet etmiyerek kaçan süvariye, 40 - 60 tokat cezası tayin edilmiştir [32]. Yahut birisi av esnasında samuru kovuğa soktuğu zaman, diğer birisi uca hakkına iştirak etmek isterse, avın devamınca avcıya yardım etmeğe mecbur olur. Şayet bunu yapmayıp da, avı yarıda bırakır giderse, örf hükümlerine karşı gösterdiği riayetsizlikten dolayı cezaya çarptırılır [33]. Yuca yahut Uca, şimdiye kadar verilen malûmattan da anlaşılacağı veçhile, yalnız ava münhasır gibidir. Halbuki, Soyot Türklerinin örfünce, vergi mukabilinde hükümete deriler, toplanan cevizler, tarla mahsullâtı ve umumiyetle çadırın (yurt) malı sayılan bilûmum eşya, uca taksimatına tâbi değildir. Haddi zatında uca kelimesinin tarihî seyri dahi, bu fikri tamamiyle takviye etmektedir.

Kelimenin en eski şekline Uygur Türklerinde tesadüf ediyoruz [34]. Bu Türk şivesindeki esas mânası «Hayvan arkası, arka kuyruğu, kuyruk sokumu» dur. Aynı mânada XI inci asır Orta Asya Türklerince kullanılmıştır [35]. Diğer Siberya Türklerinden Sığay, Şor, Teleüt, Altay ve hattâ Kırım Türklerinde, kelime aynen yukarıdaki mânada olmakla beraber, vaktile Radloff'un verdiği malûmata göre, eski Türklerde hayvanların bu kısmından yapılan yemek, şerefli ziyafet yemeğinden sayılmakta idi. Han, zategân ve eşraf, hep bu yemekle ağırlanırdı. Aynı müellife göre, Siberya kurganlarında, ölümlere yem olarak mezarlara konulan yemekler hep hayvanın bu kısmından olmuştur. Çünkü, bu kabil mezarlardan bir sürü belkemikleri elde edilmiştir. İşbu misal Türklerce hayvanın bu

[31] Ibid s. 126.

[32] Yakovlev, Aynı eser, s. 67: Biraz yukarıda yine ceza olarak «Ayıp» dan bahsedilmiştir. Buradaki Ayıp bizim kullandığımız manadan çok farklıdır. Kırgızlarda ayıp cezaları pek çoktur (Bak : Ballyuzek, aynı eser, s. 60-61).

[33] Grun Grinşaylo, Zapıdnaya Mongoliya i Urazsaskiy Kray (Garbi Moğolistan ve Uryanhay ülkesi), Leningrad, 1926, c. III, s. 63.

[34] A. Caferoğlu, Uygur Sözlüğü, İstanbul, 1938, b. III, s. 203.

[35] Kaşgarlı Mahmut, Divan, I, 81, II.

[25] Yakovlev, aynı eser, s. 67.

[26] M. V-ıç, aynı eser, s. 70.

[27] L. Liçkov, Yakutiy == Yakutlar, «Rus Ensklopedisi», c. 82, s. 632.

[28] Radloff, Lugat, I, s. 722.

[29] Makovetskiy, Matrisihy diya İzuçeniya Yurtdışeskiy Obıçayev Kırgız, (Kırgız taammül hukukunu öğrenmek için malzeme), Omsk, 1886 (Yakuşkin, s. 138).

[30] Grodekov, aynı eser, s. 124.

kısının muteber olduğunu sarahatan göstermektedir. Altay Türklerinde görüclere şerefli yemek olarak kızartılmış koyunun arka kemiği ikram edilir ve bu yemek merasimine yahut ziyafetine uca adı verilir [36] Uygurlarda ise, ruhların dördüncü gün tevakkuf ettikleri mahal, işbu uca kemiğinin bulunduğu yerdir [37]. Uca kemiğinin ne kadar muteber olduğunu «Tarihi Enbiya» da da görebiliyoruz. Bu dinî eserin bir yerinde «inek büyüdükten sonra, onun uca kemiğini Kâbenin duvarına asarak onunla iftihar ediliyordu» denilmektedir ki, hayvanın bu kısmının tasavvuf edebiyatında da yer tuttuğunu sarahatan göstermektedir. Çağataylılarda, kelime «Arka belkemiği» mânasındadır [38]. Ve hayvanın bu kısmından yapılan yemek, ziyafet yemeği mahiyetini almıştır [39]. Nihayet müruru zamanla kelime asıl mânasını kaybederek Çağataylılarda ve Hokant Türklerinde, alelâde «Melce», himaye, yardım ve muavenet» gibi mânalar almağa başlamıştır [40]. Tobol Türklerinde kelime, ancak «Arka, kuyruk sokumu» mânasında kendisini muhafaza ettiği gibi, Kazan Türklerinde «Koyun budunun üst kısmına» itlâk olunmuştur. Şark Türklerinde ise yalnız «Omuz» mânasına kullanılmıştır [41]. Kelimenin devirler boyunca yaptığı seyir ilk çağlarından bugüne kadar, cemiyet içerisinde hep örfе dayanan bir vazife gördüğünü sarahatan göstermektedir. Hele, Çağatay devletindeki mânasile, eski Türk örf hukukundan kalma bir bakiye olduğunu ve kendine hâs muayyen merasime ve hükümlere bağlı bulunduğuna şüphe bırakmamaktadır. Fakat, asıl merasim ve kıymet, zamanla unutulmuş, en sonda kendi ruhuna yakın Türk taamül hukukunun «Muavenet Müessesesin» de kendisine bir yer almıştır.

Uca, Yuca ve yahut Uça muavenet usulü şimdiye kadar verilen malûmattan da anlaşıldığı veçhile, tamamile örf, yâni taamül hu-

kununun başlıca esaslarından biri olmuştur. Şahsî mülkiyet hukukuna tecavüz etmekten uzak, muhtaç veya muaveneti arzu edilenlere hâs en meşru vasıta olmuştur. Türk hukukunun ava verdiği ehemmiyeti dikkat nazarına alınca, uca muavenet sisteminin «av loncası» ndaki ehemmiyeti bir kat daha artmış olur. Çünkü «Av loncası» nın bütün teferruatı tesbit edilmiş ve bu loncaya dahil olanların hukuku muhafaza edilmiştir [42]. Şu halde uca an'anesi ve âdeti, sırf muayyen bir mesai sarfile elde edilen varidata ve yahut eşyaya mahsus olmayıp, daha fazla kolaylıkla veya tesadüfle edinilen esyaya inhisar ettirilmişdir. Zaten, şimdiye kadar verilen izahat dahi, bu sistem muavenetin, ancak avcılar arasında münteşir olduğunu göstermiştir. Harplarda elde edilen ganîmetler de, şüphesiz, tesadüfî bir varidat sayılabilir. Buraya bir de, hırsızlıkla edinilen eşya dahil olmaktadır. Çünkü, hırsızlık meşru bir varidat menbaı teşkil etmediğinden, tesadüfen çalınan her nevi eşya, uca usulile, derhal taksimata uğrar. Fakat taksimata uğrıyan eşyanın, sonradan çalınmış olduğu tebeyyün ederse, asıl hırsızla uca tarikile aynı hırsızlığa iştirak ettirilen de müştereken cezaya çarptırılırdı. Aksine olarak, uca yolu ile hırsız eşya taksimatına iştirak eden kimse, keyfiyeti vaktinde resmî makamlara bildirirse, cezadan masun tutulur, asıl hırsız cezalandırılır [43].

Bütün bunlara rağmen uca muavenet sistemi, daha fazla belki de, tamamile av hayatı yaşayan Türk kavimlerine mahsus olmuş ve bu yüzden yalnız bu hayatı Türkler arasında revaç bulmuştur.

İşte bütün Türk kavimleri arasındaki muhtelif mütekabil muavenet sistemlerini gözden geçirdikten sonra, görüyoruz ki, Türklerde muavenet teşkilâtı, çok erken çağlarda inkişaf etmiş ve Türk taamül kanunları tarafından genişletilmiştir. Bu esasın Türklere sonradan din tarikile getirildiğini düşünenler, şüphesiz aldanıyorlar.

[36] Radloff, *Lugatt*, I. s. 1721-22.

[37] Rahmeti, *Türkische Turfan-Texte* VII. Berlin, 1936, ABAW., s. 32 (20) 7.

[38] Şeyh Süleyman Efendi. *Lugatt*, İstanbul, 1928, s. 26.

[39] Budagov, *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskız Nareçty*, S. Peterburg, s. 116.

[40] Radloff, *Lugatt*, I. s. 1723.

[41] Bang, W., *Vom Köktürkischen zum Osmanischen*, Berlin, 1921, ABAW., IV, s. 7. 27.

[42] Grumm Grjimaılo, aynı eser, s. 63.

[43] Grumm Grjimaılo, aynı eser, s. 64.